

УДК 75.071.1:069.5(477)

Л.В. Смирна

УКРАЇНЬСЬКІ ХУДОЖНИКИ-НОНКОНФОРМІСТИ – УЧАСНИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИСТАВОК (1970-1980-ТІ РОКИ)

Наприкінці 1970-х років в українському суспільстві окреслюються перші спроби подолання герметичності та синхронізації мистецьких процесів України й Росії з європейськими центрами. Перші українські паростки виходу з-під криги ізоляціонізму виникають ще в період «закритості» радянського суспільства, хоча резонансу серед західних критиків не викликали. До таких спроб належать емігрантські виставки новоприбулих митців у Виставковому павільйоні в Торонто (1954 р.), Музеї мистецтва в Монреалі (1956 р.), музеї Вейн-Стейт університету в Детройті (1960 р.) [1], виставка з нагоди 200-річчя Америки (1976 р.).

Ставлення західних критиків до нонконформістського радянського мистецтва як до «російського» сформувало потужний міф російського нонконформізму на Заході і, по суті, «виключило» для Заходу такі центри нонконформізму, як Київ, Одеса, Львів, Таллінн, Рига з їх національно забарвленим мистецтвом. Упродовж багатьох років іноземні ЗМІ, порівнюючи радянське нонконформістське мистецтво (а йшлося переважно про російських митців) з авангардом 1920-х років, доводили вторинний характер цього мистецтва, так само як відсутність особливих відмінностей від попередника. Поступово на Заході народжується міф про багатонаціональне нонконформістське мистецтво як «вторинне російське мистецтво», який, починаючи з 1960-х років й донині, намагаються спростувати як західні знавці радянського мистецтва, так і ті, хто опинився на Заході і продовжував представляти нонконформістське мистецтво там. Серед них – П.Щеклоча, І.Мід, О.Глезер, Б.Гройс, І.Голомшток, А.Бускет, С.Гординський, М.Мудрак, Д.Даревич [2]. Навіть у дослідженнях останніх років, проведених французьким університетом у м. Гренобль у 2009-2010 роках, радянське нонконформістське мистецтво представлено лише творчістю російських митців [3].

Важливою в контексті «вторинності» радянського нонконформістського мистецтва стала дискусія, що розгорнулася на сторінках газети «New-York Times» у 1977 році. Це – відповідь відомого українського митця, мистецтвознавця С.Гординського на рецензію щодо виставки українських митців у музеї Нью-Йорка 1977 р. У рецензії американський журналіст назвав виставку «етнічною», спровокувавши таким чином відповідь С.Гординського, надруковану в «Times» у вигляді критичного листа. В газеті «Гомон України» (Торонто) С.Гординський так прокоментував свій лист до редакції: «Я в листі застерігся, що виставка так не називалася, крім цього подав приклад, що у Франції ніхто не називає єврейського митця Шагала або еспанця Пікассо – етніками. «Таймс» листа помістив, але викреслив слова «єврейський» і «еспанський», це бо викривало аномалії американської критики». Далі С.Гординський зазначав: «У західному світі, де виробляються вільні мистецькі критерії, українських сучасних митців з совєтської України немає, їх ні на індивідуальні, ні на збірні виставки не пускають, тож і світ про них майже нічого не знає. Цю пустку мусимо самі заповнити. Цього від нас ждуть мистецькі кола України». У західному світі існує сталий стереотип, веде далі С.Гординський, – якщо виставки з національним характером не влаштовуються амбасадами або музеями даних країн, вони, як правило, зараховуються до категорії творчості «етнічної», що в американському світі має присмак периферійності. Саме тому найпрестижніші мистецькі видання уникають на своїх шпальтах коментувати такі події [4].

Коментарі учасників неофіційного руху на Заході були різні – від намагань з'ясувати соціо-політичні причини «інформаційного ізоляціонізму та політичної дискримінації», в

яких народжувалося «ціною власного життя та за умов відсутності свободи» нонконформістське мистецтво, від спроб вписати його в контекст традиції 1920-х років, «від якої митці були відірвані силоміць», до геополітичної структуризації мистецтва Литви, України, Білорусії, – аби розтлумачити західному світові, що «радянське» не означає лише «російське». Відомий теоретик нонконформістського руху та колекціонер сучасного мистецтва О.Глезер писав, що нонконформістське мистецтво мало інші, порівняно з авангардом 1920-х років, мотиви, що робить аналогію з авангардом дещо некоректною. «Усвідомлення цих чинників та їх впливу на мистецтво дозволяє говорити про нонконформістське мистецтво як явище цілком оригінальне, пов'язане з духовними проблемами і життям радянського соціуму, які абсолютно чужі Заходу», – мовби виправдовував аксіому «вторинності» О.Глезер [5].

Уже в наступній своїй публікації – статті до каталогу виставки неофіційного російського мистецтва в м. Ріміні (Італія) – О.Глезер закликав італійського глядача «виявити людське тепло і розуміння у сприйнятті радянського нонконформістського мистецтва», а західноєвропейських дослідників – розглядати справжнє значення і якість експонованих творів. Пояснював він це складною ситуацією в Радянському Союзі, яка не дозволяє застосовувати європейські критерії до російського мистецтва 1960-70-х років. «Простота вираження митців є явищем екстраординарним, зважаючи на «хворобливі» процеси, що відбуваються в цій країні» [6].

Учасниця нонконформістського виставкового руху, науковець М.Мудрак у статті до каталогу «Сучасне мистецтво з України» (1979 р.) намагається вивільнити з-під кліше «російського мистецтва» культури інших, неросійських, народів, яких придушено радянською диктатурою. Мистецтво цих народів представлене на Заході досить бідно, не знаходить відгуку й розуміння. «Ці митці, через своє походження і своє оточення, поділяють – як громадяни СРСР – лише деякі проблеми, спільні всім неофіційним художникам Росії, але їх національні відмінності підказують їм інші цілі і бажання, більш притаманні їхній національності» [7; 4].

Незважаючи на сталість стереотипів, що сформували уявлення західного світу про радянське нонконформістське мистецтво як «етнічне», тобто периферійне, виставкова діяльність українських митців-нонконформістів за кордоном, як індивідуальна, так і колективна, була доволі активною. Слід зауважити, що масштабні виставки, що представляли широку палітру радянського мистецтва, відбувалися в Галереї Гросвенор, Музеї сучасного мистецтва в Нью-Йорку, Інституті сучасного мистецтва в Лондоні, Музеї Гренобля, в Турксі і Лавалі, Палаці Конгресів у Парижі, Галереї Кіріко в Римі, у Флоренції, Амстердамі, Лугано, Копенгагені, Берліні, Лос-Анжелесі [6]¹. Виставка в Пале-де-Конгрес (Палац Конгресів, Париж) була першою загальнонаціональною виставкою російських художників-нонконформістів [8].

Українські митці, що емігрували на Захід у 1970-х роках, все частіше ставали учасниками масштабних виставок та бієнале російського мистецтва за кордоном. Виставка «Париж-Москва 1900-1930», що відбулася в Музеї Центру ім. Жоржа Помпідю (1979 р.), практично збіглася в часі з першою пересувною виставкою українських митців-нонконформістів у Мюнхені. У великому паризькому тижневику «Нувель Обсерватор» надруковано чотири гострокритичні статті, присвячені долі радянського мистецтва, які розкритикували виставку «Париж-Москва 1900-1930» за «приховування соціального та політичного контексту епохи» [9]. Виставка відбулась як одна з серії мультидисциплінарних виставок, присвячених великим модерністським епохам: «Париж-Нью-Йорк», «Париж-Берлін», «Париж-Москва» і «Париж-Париж», які Центр Жоржа Помпідю здійснив наприкінці 70-х – початку 80-х років [10].

Перша бієнале російського мистецтва «Premiere Biennale des Peintres Russes» пройшла в культурно-мистецькому центрі Везінет (Франція, 1979-1980 рр.). Виставка відбулася

завдяки сприянню відомого російського галериста О.Глезера та за підтримки доктора М.Дана, знаного колекціонера і популяризатора сучасного мистецтва. Для каталогу були використані фото з приватного архіву О.Глезера. З українських представників у виставці взяли участь митці, які емігрували на Захід, – А.Соломуха, В.Макаренко (Париж), Л.Межберг, А.Кринський, В.Бахчиніан (США), Єва (Ізраїль) та Ф.Гуменюк, що проживав у Ленінграді [5]. У виставці також узяли участь художники Грузії, Узбекистану, Казахстану, Білорусії, Литви. У м. Ріміні (Італія) Салон «Fieristico» презентував 23-31 серпня 1980 року виставку-ярмарок «Художня виставка неофіційного російського мистецтва», в якій з українських митців взяли участь В.Макаренко та А.Соломуха [6]. Участь українських митців у цих виставкових процесах ставала все більше помітною для французької мистецтвознавчої преси, що дало поштовх до активної участі в європейському арт-ринку.

Примітки

¹ Цей список не вичерпує всіх виставок, у тому числі й індивідуальних, де брали участь художники-нонконформісти.

Джерельні приписи

1. Виставка в музеї Вейн-Стейт університету в Детройті та участь у ній 76 українських митців «так заскочила київські урядові кола від мистецтва, що голова Спільки художників УРСР В.Касіян був змушений писати велику двосторінкову газетну статтю з критикою тієї виставки...» / Про другу світову виставку українських митців: Розмова з головою журі Святославом Гординським // Гомон України: Місячний додаток «Гомону України» «Література і мистецтво». – Торонто. – 1983. – 23 лют.

2. Glezer A. Remarques Sur L'art Russe «Non Officiel» // Premiere Biennale des Peintres Russes 20 decembre 1979. – 13 janvier 1980. – Centre des Arts Et Loisiris Du Vesinet; Face a l'Histoire, 1933-1996: l'artiste moderne devant l'evenement historique. Exposition. Paris Centre national d'art et de culture Georges Pompidou. 1996-1997; Berelowitch W. et Gervereau Alain (dir.), Russie, U.R.S.S., 1914, 199: changements de regards, 1991; Golomshtok I., Glezer A., Unofficial Art from the Soviet Union, 1977; Sjeklocha P., Mead I., Unofficial Art in the Soviet Union, 1967; Rosenfeld A., Dodge N. (editeurs), From Gulag to Glasnost: nonconformist art in the Soviet Union: the Norton and Nancy Dodge Collection, the Jane Voorhees Zimmerli Art Museum, Rutgers, the State University of New Jersey, 1995; Rueschemeyer M., Golomchok I., Kennedy J., Soviet Emigre Artists: life and work in the USSR and the United States, 1985; Baigell R. and M., Soviet Dissidents Artists: Interviews after Perestroika, 1995.

3. Chambard M. L'Art non officiel sovietique de l'U.R.S.S. a l'Occident de 1956 a 1986. Deux parcours: Oskar Rabine et la revue A-Ya. – UPMF. – Grenoble. – 2009-2010.

4. Про другу світову виставку українських митців. Розмова з головою журі Святославом Гординським. – Гомон України: Місячний додаток «Гомону України» «Література і мистецтво». – Торонто. – 1983. – 23 лют.

5. Glezer A. Remarques Sur L'art Russe «Non Officiel» // Premiere Biennale des Peintres Russes 20 decembre. – 1979. – 13 janvier. – 1980. – Centre des Arts Et Loisiris Du Vesinet.

6. Glezer A. L'arte Russa Non Ufficiale // Mostra Di Arte Russa Non Ufficiale. – Rimini: Salone Fieristico. – 23-31 agosto. – 1980.

7. Сучасне мистецтво з України. Виставка живопису-малюнків-скульптури / Вступна стаття М.Мудрак. – Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк-Париж, 1979.

8. Музей нонконформистского искусства // www.nonmuseum.ru.

9. Юссер Ф. Двусмысленности выставки «Париж-Москва» / Ф.Юссер // Русская мысль. – 2011. – 27 июля.

10. Толстой И. Три гроба Малевича: Вспоминая легендарную выставку Париж-Москва, Москва-Париж / И.Толстой: [http:// www.svobodanews.ru](http://www.svobodanews.ru).

Резюме

Аналізується виставкова діяльність українських художників 1970-1980-х років за кордоном.

Ключові слова: альтернативне мистецтво, Україна, виставкова діяльність, опозиція.

Summary

Smirna L. The Ukrainian artists-members of the opposition are in exhibition activity of Europe (1970-1980th)

Exhibition activity of the Ukrainian artists of 1970-1980th is analysed abroad.

Key words: alternative art, Ukraine, exhibition activity, opposition.

Аннотация

Анализируется выставочная деятельность украинских художников-нонконформистов в 1970-1980-х годах в европейских культурных центрах.

Ключевые слова: альтернативное искусство, Украина, выставочная деятельность.